

KULTÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
jazykovedného ústavu
Budovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzиковá, Valéria Be-
táková, Gejza Horák, Ján Ho-
recký, Ján Kačala, Ivan Masár,
Ján Matejčík, Ján Oravec, Kon-
štantín Palkovič, Matej Pova-
žaj, Jozef Ružička, Anna Rýz-
ková, Ján Sabol, Elena Smieš-
ková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepková 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 14 — ČÍSLO 1

OBSAH

SKLADANÁ, J.: Pri prameňoch slovenčiny — — —	3
JÓNA, E.: Slovenský jazykovec SAMO CZAMBEL (1856—1909) — — —	8
HORECKÝ, J.: Budovanie teórie jazykovej kultúry v Nemeckej demokratickej republike	14
TIBENSKÁ, E.: Jazykovo-štylistická charakteristika non-fiction — — —	17

Rozličnosti

Hodnotenie niektorých významov slovesa <i>musieť</i> . M. Pišárčiková — — —	21
Osobné tvary podstatného mena <i>model</i> . F. Sabol — —	23
Rozličný tovar, nie Zmiešaná predajňa. K. Zelinková	24

Správy a posudky

Šesťdesiatka prof. Jána Horeckého. J. Kačala — —	25
Lišiak a slovenčina. J. Fekete — — —	26
Slovník anglických skratiek. E. Rísová — — —	28

Spytovali ste sa

Racionalizovať a zracionalizovať. J. Kačala — —	30
Bítová skupina alebo kapela? S. Mátejová — — —	31

NAPÍSAĽI STE NÁM

Priezviská Maglócky a Maglovský. J. V. Ormis —	32
--	----

KUL TÚRA SLOVA

1980

ROČNÍK 14

ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TERMINOLÓGIU ● ORGÁN
JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

KUL TÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Eudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Ján Kačala, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Doc. PhDr. Eugénia Bajžíková,
CSc., doc. PhDr. Valéria Betá-
ková, CSc., PhDr. Gejza Horák,
CSc., prof. PhDr. Ján Horecký,
DrSc., PhDr. Ján Kačala, CSc.,
PhDr. Ivan Masár, prof. PhDr.
Ján Matejčík, CSc., PhDr. Ján
Oravec, DrSc., PhDr. Konštantín
Palkovič, Matej Považaj, prof.
PhDr. Jozef Ružička, DrSc., člen
korešpondent SAV, Anna Rýz-
ková, CSc., PhDr. Ján Sabol,
PhDr. Elena Smiešková, Milan
Urbančok

REDAKCIA
884 16 Bratislava, Nálepková 26

Pri prameňoch slovenčiny

JANA SKLADANÁ

Naša reč je živá kronika o pradávnych dejoch i činoch našich pradedov, je kronika plná vzácných prastarých slov, z ktorých ešte dnes cítiť tvrdosť zápasov našich dávnych predkov o hruď a chlieb.

(R. Krajčovič: Pri prameňoch slovenčiny, s. 10)

Dnes chápeme jazyk predovšetkým ako nástroj dorozumievania, pokladáme ho za samozrejmu, každodennú potrebu. Často si ani nevedomujeme, akou dlhou a ťažkou cestou musela slovenčina prejsť, kým nadobudla dnešnú podobu. Zaslúžným činom, ktorý nám túto cestu približuje, je kniha z pera odborníka jazykovedca R. Krajčoviča *Pri prameňoch slovenčiny*, ktorá vyšla v r. 1978 vo vydavateľstve Osveta v Martine. Málokedy sa podarí privravieť sa tak presvedčivo k čitateľom, aby mali pocit, že slová položené na papier vyjadrujú vrelý a úprimný vzťah k rodnému jazyku.

Autor nás oboznamuje s úplnými začiatkami slovenského jazyka, s obdobím príchodu našich predkov na terajšie slovenské územie, so slávnym obdobím Veľkej Moravy, keď sa naši predkovia po prvýkrát zjednotili a utvorili mocnú ríšu. A z týchto pradávnych čias, v ktorých sa striedali šťastné a úspešné dni s dňami úskalí, prekážok i pohrôm, zachovalo sa nám prvé bohatstvo našej reči. Patria sem slová *zem, človek, kameň, strom, voda, oheň, slnko, svetlo, tma, deň, noc, hlava, ruka, oko, srdce, krv, mať, otec, dcéra, syn, brat, sestra, dom, strecha, okno, dvere, posteľ, pec, chlieb, krava, hus, orať, pole, raž, jačmeň, priasť, múka, úľ, med, šif, koža, záhrada, jabloň, kráľ, pán, hrad, host,*

peniaz, zbraň, sluha, otrok, reťaz, zlato, striebro, meď, právo, zákon a mnohé iné. Nie je to len jednoduchý zoznam slov. Sú to slová, v ktorých sa zrači život našich predkov. Zo zažltnutých listov prastarých rukopisov sa dozvedáme mená dávnych a slávnych vojvodcov, učencov a iných vážených osôb, ako boli *Mojmír, Rastislav, Svätopluk, Svätožizna, Konštantín, Metod, Gorazd, Kliment, Naum* a i.

Naša reč už desať storočí žije uprostred blízkych. (s. 23)

Slovenský jazyk nie je osamotený. Žije vo veľkej rodine slovanských jazykov. Vyvinul sa priamo zo spoločného základu ako iné slovanské jazyky. Slovenská reč je osobitný slovanský jazyk. O súčasnej platnosti týchto myšlienok sa však dlho viedli spory. Autor pripomína čitateľom napr. spor o východnej slovenčine, ktorej nárečia sa pre svoju podobnosť s poľštinou a ukrajinčinou pokladali za bližšie týmto jazykom, ďalej spor o tom, či naša reč patrí do západoslovanskej rodiny, a napokon aj spor o tom, či naša reč vôbec je osobitný slovanský jazyk. Autor prináša známe i nové vecné a presvedčivé argumenty.

Názvy našich obcí a miest sú svedeckou výpoveďou priam z úst našich praotcov. Ich starobylosť odráža dávnu podobu našej reči. (s. 37)

Jasným dôkazom toho, že naša reč žila aj v období temného stredoveku, sú aj názvy našich obcí a miest. Tieto názvy sa dostali do latinských listín aj vtedy, keď sa slovenčina na papier ešte nedostávala. Sú to názvy osád, mestečiek, riek, vrškov, lúk, hôr. Tak sa nám zachovali vzácné svedectvá o kráľovských i panských poriadkoch, o práci poddaného ľudu, o jeho živote. Názvy *Kráľová, Biskupice, Opatová, Kostolany* pripomínajú platnosť zákonov, ktoré zabezpečovali majetky kráľom, biskupom, kláštorom a kostolom. Názvy *Dvory, Dvorec* hovoria o zemepanských majetkoch, názvy *Dvorany, Dvorníky* o ich poddanom služobníctve. Názvy *Igreč, Tlmače, Tovarníky, Žemliare* podávajú dôkaz o špecializácii dvorského služobníctva. Názvy *Kováčovec, Tesáre, Dechtáre* zasa dokazujú, že špecializované bolo aj remeselnícke služobníctvo. Názvy *Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Zlatno, Vyhne, Hámre* podávajú svedectvo o ťažení rúd spod povrchu zeme. O osadách s trhom svedčia názvy *Pondelok, Streda, Štvrtok, Sobota*. Zachovali sa nám názvy svedčiace o povozníctve, brodoch, strážach, mýtach, napr. *Vozokany, Konská, Brodzany, Stráže, Mýto*, ďalej názvy hovoriace o bojoch, roľníckych prácach i o prírode našej krajiny, napr. *Bojnice, Baštín, Poruba, Klčovany, Dubová, Tisovec, Hlohovec, Jablonica, Biela Voda, Teplíce, Záblatie*.

Vzácné sú dary ľudovej reči. Piesne nášho ľudu boli kultúrnym reprezentantom našej živej reči. (s. 49, 51)

Kým neuzrela svetlo sveta písaná podoba slovenskej reči, žila a rozvíjala sa jej živá hovorená podoba. Medzi to málo, čo slovenský ľud mal, patrila jeho reč. Naša reč v 16. storočí už mala svoju vlastnú tvár. Už vtedy bola rozdelená na tri hlavné nárečia: západoslovenské, stredoslovenské a východoslovenské. Krása slovenského slova sa dodnes odráža v porekadlách, vinšoch, riekankách, v rozprávkach, povestiach a najmä v ľudovej piesni. Piesne nášho ľudu sú letopisy písané bez pera. Odráža sa v nich revolta nášho ľudu, jeho radosti i strasti každodenného života. Autor vysoko hodnotí tieto klenoty nášho ľudu. Slovesná tvorba bola jedným z najvýdatnejších prameňov budúcej spisovnej reči.

Čas stále nástojčivejšie požadoval také slovo, ktorého korene boli zrastené s podstatou človeka. V tom čase sa u nás z tmy na svetlo predierala aj taká reč. Už z hĺbky 16. storočia. (s. 59, 60)

Spisovná slovenská reč vznikala veľmi ťažko. Nemala za sebou podporu mocných, nestáli za ňou bohatí patricijovia. Rástla a zveľaďovala sa v biednych dedinských chalúpkach, v mestských domoch drobných remeselníkov a chudobného mestského obyvateľstva. Po nezrozumiteľnej latinčine sa na Slovensku začala používať ako spisovná reč v tom čase už vyspelejšia čeština a cez jej filter sa dostáva do písomností aj slovenská reč, zo začiatku veľmi nesmelo, najprv jednotlivé slová, no postupne stále viac a viac. V písomných prejavoch nadobúda tri podoby: západoslovenskú, ktorá bola najrozšírenejšia, stredoslovenskú a východoslovenskú.

Slováci, píšte po slovensky! Tu máte slovo moje o reči vašej! (s. 69)

Sú to slová vyryté na pomníku Antona Bernoláka v Trnave. Potreba jednotného spisovného jazyka bola čoraz naliehavejšia. Politická situácia v mnohonárodnostnej habsburskej monarchii sa stáva aj pre náš národ priaznivejšia. Zákony cisára Jozefa II. umožňujú aspoň čiastočne kultúrny rozmach utláčaného národa. Túto situáciu využíva skupina mladých vzdelancov z generálneho seminára v Bratislave na čele s Antonom Bernolákom. Myšlienka uzákoniť spisovnú slovenčinu bola už taká silná, že sa musela uskutočniť aj napriek všetkým prekážkam dozrievajúceho feudálneho útlaku. A. Bernolák sa mal o čo oprieť. Nenadviazal iba na reč ľudu, bola tu už kultivovaná predspi-

sovná reč. Ako základ pre nový spisovný jazyk si Bernolák vzal západoslovenskú podobu slovenčiny.

Krem toho slovenčina, ktorú za spisovnú reč prijímame, je od všetkých Slovákov za najpravdivejšiu reč slovenskú uznaná i obľúbená. (s. 92)

Bernolákova slovenčina splnila svoju úlohu. V nej boli napísané diela Fándlyho, Hollého a iných vzdelancov. Bernolákovský prúd však narážal na nové prúdy, ktoré narastali z tatranských prameňov. Na scénu politických i kultúrnych dejín slovenského národa prichádza Ľudovít Štúr. Bol to muž rozhladený, vzdelaný, ktorý videl budúcnosť slovenského národa i jeho reči v perspektíve slobodného a samostatného vývoja. Autor pred nami rozvíja osud slovenčiny priam ako vzrušujúcu drámu. Po mnohých zápasoch je znovu slovenčina uzákonená, tentoraz na stredoslovenskom základe. Podľa Ľ. Štúra mala byť slovenčina spojivom medzi vzdelancami a pospolitým človekom, medzi konfesiami, mala byť zjednocovateľkou i mobilizátorkou do boja za základné práva nášho národa.

Pre našu spisovnú reč memorandový ruch bol úrodnou prsťou rozsypanou po vysychajúcich poliach a Matica kúskom azúru s blahodarným slnkom. (s. 110)

Po ťažkých rokoch Bachovho absolutizmu našli sa znovu nadšenci, ktorí chceli pomôcť slovenčine i Slovákom nájsť správnu cestu. Slávne memorandové dni v Martine nám mali priniesť slobodu národa i reči. Aspoň niečo z memorandových požiadaviek sa splnilo. Bol založený spolok Matica slovenská. Matica vytvárala z Martina centrum, v ktorom pôsobila matičná akadémia, redakcie slovenských novín a časopisov, Živena, Spevokol, gymnáziium a iné ustanovizne. Tento rozkvet však netrval dlho. Rakúsko-maďarské vyrovnanie malo krutý dosah na osud Slovákov. Boli zrušené slovenské gymnázia a Matica slovenská — nad Slovenskom sa začalo stmievať. No uvedomenie slovenského národa už bolo také hlboké, že nijaké sily ho nemohli zastaviť. Dopredu sa však išlo ťažko. S veľkými nádejami vstupovali Slováci do prvého spoločného štátu s Čechmi. Ani prvá Československá republika nesplnila ich očakávania. Bol to štát buržoázny, v ktorom tvrdý triedny zápas pokračoval. Slováci sa ešte stále nedostali na úroveň rovnoprávneho národa. Povojnové Slovensko však malo už školených milovníkov slovenskej reči, malo už svoju staršiu i mladšiu jazykovednú generáciu, odchovanú domácimi i zahraničnými univerzitami. Tá hľadala dôkazy o bytí našej reči v dejinách, o jej podobe v súčasnosti.

Starostlivosť o kultúru spisovnej reči je práca ušľachtilá, humánna, slúži pokroku. (s. 134)

Po vojne vyrástla nová republika a v nej od základu nový život. V našej socialistickej vlasti, v štáte dvoch rovnoprávných národov, má svoje pevné a samozrejmé miesto aj naša reč. Rozvíja sa v jej súčasných hlavných podobách: v spisovnej, každodennej a ľudovej. Ako každá iná spisovná reč má plné právo na kultivovanú písanú podobu, na kultivovaný zvuk, presný tvar, na rozvoj všetkých štýlov. Niekedy sa však zdá, že dnes, keď ju už nemusíme brániť, nie je nám taká vzácna a podľa toho s ňou zaobchádzame. Žiadalo by sa viac si ju pestovať, viac sa jej venovať a zdokonaľovať ju.

Veď záhrada obohnaná vysokým živým plotom má málo svetla. (s. 135)

Starostlivosť o spisovný jazyk je práca spoločensky a politicky dôležitá. Pravda, nijaký jazyk sa nevyvíja izolovane. V súčasnom období medzinárodnej vedecko-technickej a kultúrnej integrácie je nemysliteľné, aby sa jazyk uzatváral pred vplyvom iných jazykov. Vrelo súhlasíme s autorom, keď hovorí, že kontakty s inými jazykmi nemožno vygumovať, lebo náš jazyk nežije vo vzduchoprázdne. Socializmus zoskupuje národy, vedie ich k vzájomnej úcte, k rozvoju. Umocňuje v nich národné i medzinárodné. Aj spisovná reč odráža život národa i život iných národov, úroveň ich vedecko-technického i kultúrneho rozvoja.

Kultúru reči treba zvelaďovať nielen tvárou k norme, pravidlám a funkciám spisovnej reči, ale aj tvárou k človeku. (s. 139)

Záver autora logicky vyplýva z celého jeho chápania dlhého vývoja slovenčiny. Od samých začiatkov sa naša reč vždy opierala o reč nášho ľudu. Slovenčina je naozaj ľudová reč z hĺbky histórie vyvedená na vysoký stupeň kultúrnosti. Zdvihla sa úroveň štýlov, spevnila sa zdravá stabilita reči a — čo je azda najhlavnejšie — spoznal jej aktívny používateľ. A tohto používateľa treba rešpektovať, vychádzať aj jemu v ústrety. Reč treba zdokonaľovať nielen na základe poučiek a noriem, ale vychádzať aj z úzu používateľov.

Slová celkom na záver venoval otázke „zblížovania“ a „odďalovania“ jazykov. Uvažovať o splynutí spisovných rečí do jednej je nereálne. Potreba spisovnej reči je zraštená s potrebou socialistickeho národa prejavíť sa budovateľsky, tvorivo, kultúrne. V tom treba vidieť perspektívy našej spisovnej reči.

Slovenský jazykovedec SAMO CZAMBEL (1856—1909)

EUGEN JÓNA

Od polovice 19. storočia do r. 1918 v nepriaznivých pomeroch mohli sa celkom odborne venovať jazykovede dvaja Slováci, pracovne viazaní vlastne mimo Slovenska: Martin Hattala, najprv stredoškolský profesor v Bratislave, neskôr profesor slavistiky v Prahe¹, a Samo Czambel, vládny úradník v Pešti². Obidvaja svojím jazykovedným dielom — každý v svojej dobe — zavŕšili istú etapu vo vývine slovenského spisovného jazyka. Hattala s M. M. Hodžom³ a Czambel s Jozefom Škultéty⁴ budovali spisovnú slovenčinu podľa výsledkov súvekej slovanskej jazykovedy. Czambel bol krátko priamym poslucháčom Martina Hattalu, nadväzoval na jeho práce, ale k ich výsledkom sa staval kriticky a niektoré princípy odmietal. Hneď na začiatku svojej vedeckej činnosti akoby programovo o spisovnom jazyku slovenskom vyhlásil: „Jeho sústava historicky vyvinutá na pokusoch Bernolákových a Štúrových, založená prirodzene na najzachovalejšom strednom nárečí, s náležitým zreteľom k výsledkom srovnávacieho jazykopsytu slovanského — je tak dokonalá, že nestrpí zásadných zmien.“⁵ Pri tejto zásade — predovšetkým so zreteľom na prapopis — ostal Czambel, ako aj Škultéty až do konca.

Czambelova odborná príprava bola v tom čase primeraná. Pochádzal zo stredného Slovenska (narodil sa v Slovenskej Lupči 24. augusta 1856), tam strávil svoje mladé roky (študoval na gymnáziu v Banskej Štiavnici, odtiaľ prešiel do Rimavskej Soboty, aby sa zdokonalil v ma-

¹ O Martinovi Hattalovi sa u nás písalo viac ráz najmä pri jubilejných príležitostiach, naostatok v zborníku referátov *Martin Hattala 1821—1905* (Red. J. Ružička. Trstená 1971).

² O Samovi Czambelovi existuje bohatá literatúra v Československu i v Maďarsku. Porov. materiály z vedeckej konferencie o Samuelovi Czambelovi *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia* (Universitas Comeniana paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. Philologia 3. Red. L. Horečný. Bratislava 1973). Porov. i starší maď. zborník *Czambel Emlék könyv* (Red. L. Steier. Pécs 1937).

³ Porov. JÓNA, E.: Účasť M. M. Hodžu pri formovaní spisovnej slovenčiny. *Slovenská reč*, 35, 1970, 65 a n.

⁴ Porov. zborník citovaný v pozn. 2 a Jozef Škultéty (1853—1948). Zborník z vedeckej konferencie Ústavu slovenskej literatúry SAV a Literárneho archívu MS v dňoch 20. až 24. mája 1968 v Tur. Tepliciach (Martin, Matica slovenská 1970).

⁵ STRÁNSKY, J. (= Czambel): O spisovnom jazyku Sama Chalupku. *Almanach mládeže slovenskej*. Vydal Slovenský akademický spolok Tatran vo Viedni. Martin 1885, s. 160—178.

ďarčine, maturoval na nemeckom ev. gymnáziu v Kežmarku 1875). V Pešti začal študovať na právnickej fakulte, ale už v prvom roku prestúpil na filozofickú fakultu, kde študoval filológiu. Na záver štúdií r. 1878/79 S. Czambel odišiel do Viedne, kde mal zapísané prednášky F. Miklosicha zo slavistiky, A. V. Šemberu z češtiny, F. Müllera zo všeobecnej jazykovedy a i., a potom do Prahy k profesorovi Martinovi Hattalovi na staroslovienčinu. Vo Viedni aj v Prahe pracoval v študentských spolkoch a prispieval do časopisov a zborníkov beletristickými príspevkami. Štúdium zakončil doktorátom v Pešti r. 1879, jeho dizertácia o slovenskom hláskosloví (*Tót hangtan*) vyšla tlačou r. 1880. V októbri 1879 — teda pred sto rokmi — vstúpil do štátnej služby: stal sa pracovníkom prekladateľského oddelenia na predsedníctve vlády (dokumentátorom). Jeho hlavnou úlohou bolo sledovať slovanské, hlavne české a slovenské časopisy a vypracúvať výťahy z článkov. Od r. 1887 bol popritom redaktorom vládnych Slovenských novín a staral sa o preklady uhorských zákonov do slovenčiny.

Na začiatku literárnej činnosti Czambelove záujmy boli široké a rozmanité: písal vtipné besednice do časopisov (do Národných novín, do Slovenských novín), kultúrnohistorické články a štúdie z dejín spisovného jazyka a i. Jeho prvá slovenská knižka — *Príspevky k dejinám jazyka slovenského* (Budapešť 1887) — má popri historických častiach i kapitoly zo súčasného spisovného jazyka⁶ najmä o cudzích slovách, ktoré zbieral už ako študent.

Prvá syntéza prác o vývine spisovného jazyka a zároveň prvá kodifikácia pravopisu v širšom chápaní je v Czambelovej knihe *Slovenský pravopis. Historicko-kritický nákres* (Budapešť 1890). V prvej časti Czambel podal dejiny písma a pravopisu u Slovákov od najstarších čias (od 15. storočia) pritom, pravda, všímal si náš spisovný jazyk vôbec. Vyslovil tu svoje názory takmer na všetky práce o slovenčine (A. Bernolák, J. Kollár, L. Štúr, M. M. Hodža, M. Hattala, A. Radlinský, J. Viktorín, F. Mráz a i.), opieral sa o odbornú literatúru od F. Miklosicha⁷, J. Gebaura⁸, F. Pastrnka⁹ a i. Zdôrazňoval, že Anton Bernolák, „vystúpia ako prvý opravca slovenského pravopisu... sankciu podal tomu prúdu, ktorý za jeho doby javí sa u Slovákov“ (s. 6). „Učil, aby sa písalo tak, ako sa hovorí, aby v pravopise vypúšťali sa písmená {ř, ě, ů atď.}, pre ktoré zvuku nemáme, a aby sa jasne označovali

⁶ Podrobnejší rozbor je v príspevku JÓNA, E.: Samo Czambel (1856—1909) a spisovná slovenčina. Slovenská reč, 24, 1959, s. 321 a n.

⁷ MIKLOSICH, F.: Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. I—IV. 1852—1875. Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen 1886.

⁸ GEBAUER, J.: Příspěvky k historii českého pravopisu. Praha 1871.

⁹ PASTRNEK, F.: Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn. Wien 1888.

zvuky, ktoré počuť vo vyslovených slovách slovenských (*dz, dž, g* atď.) ... uvádzal písanie čiste fonetické, nehľadel na pôvod, na sklad slova. Jeho vystúpenie malo rozhodný účinok na spisovateľov — katolíkov ... ale malý na evanjelikov. Bernolák totiž povýšil bol za spisovný jazyk slovenský nárečie trnavské, ktorým hovorí len hŕstka Slovákov. Krok jeho bol tedy správny len v zásade, nie v samej veci". „Evanjelici až po niekoľkých desaťročiach prichodili k poznaniu, že ako rozvážne postúpil vlastne Bernolák" (s. 7). Ďalej spomína Štúrovo vystúpenie v 40. rokoch („upustiť od češtiny a povýšiť živý jazyk slovenský za spisovný"). „L. Štúr vo všetkom prijal pravopisné zásady Bernolákov, opierajúc sa o výslovnosť, prispôsobiac ich hovorú stredoslovenskému ako rozšírenejšiemu, čistejšiemu, menej závislému na češtine, alebo iných susedných jazykoch slovanských ... L. Štúr bez odporu šťastne vyvolil nárečie pre spisovný jazyk slovenský, ale chybel v tom, že prejal fonetický pravopis Bernolákov."

Stredná slovenčina vo fonetickom rúchu zdala sa očiam Slovákov navyknutých na „umelé usporiadanie jazyka i pravopisu" — „nehladenou, pridedinskou, nehodiacou sa do kníh, odsúdenou len pre obecnú potrebu najnižších vrstiev." „... trnavčina, o ktorú opieral sa Bernolák, súc sčestelým nárečím jazyka slovenského, nepodáva takých nápadných zvukoslovných rozdielov, aké neboli by sa už javili v našom historickom československom spisovnom jazyku." Preto proti strednej slovenčine vo fonetickej úprave „vzbúrili sa city niektorých." Okrem pravopisnej tradície proti „fonetickému pravopisu" Czambel pokladal za „veľmi vážnu skutočnosť", že slovenský živý jazyk sa rozpadá na nárečia, ktoré sa líšia medzi sebou najviac fonetikou. „Založená na fonetiku trnavčina i stredná slovenčina stali sa temer osobitými spisovnými jazyky." Okrem toho sa hlásili aj Šarišania o rovnoprávnosť a chceli tiež písať foneticky svojím nárečím. Zmätky, ktoré mohli vzniknúť, prekazil etymologický pravopis. „M. M. Hodža bol prvý, ktorý prízvukoval potrebu slovozpytného pravopisu ... On stal sa teda zakladateľom nášho terajšieho pravopisu, ktorý berie slušný ohľad na etymológiu." Takto Czambel sledoval prácu v Tatríne, schôdzku v Čachticiach 1847, konferenciu v Prešporku v októbri 1851 atď.

Citované tézy Czambel vyslovil v súvislosti s dejinami pravopisu, ale vzťahoval ich na celý spisovný jazyk. Dnes slovenská jazykoveda môže opraviť alebo doplniť niektoré Czambelove zjednodušené tvrdenia („trnavské nárečie" — kultúrna západná slovenčina, „fonetický pravopis" — fonologický, „československý spisovný jazyk" — slovakizovaná, slovenská čeština ap.).

Czambel rozlišoval u Slovákov trojaký pravopis: „a) požičaný či československý, b) fonetický, akým písali bernolákisti, štúrovci a ja-

kým dosiaľ píšu Šarišania a Sotáci, a konečne c) etymologický, ktorým teraz píšeme“ (s. 12—13). Zastával sa etymologického pravopisu, ktorý sa v teórii prijal po hodžovsko-hattalovskej reforme. Kritizoval Hattalovu nerozhodnosť, Mrázovo strojené vyjadrovanie, ako i kolísanie V. Paulínyho-Tótha, Vajanského a Škultétyho rusizmy a predtým už Chalupkovo novotárenie a najviac rozšírené bohemizmy. Prameňom etymologického pravopisu „pre všetky živúce jazyky slovan-ské“ je „stará slovančina“ (= staroslovienčina) alebo iný slovanský jazyk, v ktorom sa príslušné slovo vyskytuje. Z týchto výkladov a rozborov vychádzali *Sústavné pravidlá slovenského pravopisu* v II. časti knihy.

Kým v teoretickej časti Czambel vyjadroval vlastné názory voľne, bez obmedzenia, v praktickej, normatívnej časti sa chcel radíť so spisovateľmi a redaktormi, s ktorými sa stýkal a spolupracoval v Pešti (D. Eachát, redaktori Slovenských novín a i.) a najmä v Martine (S. H. Vajanský, A. Pietor, J. Škultéty), aby zistil skutočný stav spisovného jazyka, jazykovú prax dobrých súčasných spisovateľov. Podarilo sa mu zachytiť súveký stav výstižne a správne. Sústavné pravidlá stali sa záväznými na celé desaťročie, aj keď neboli oficiálne.

Celkove Czambelov *Slovenský pravopis* patrí medzi najlepšie jeho práce zo stránky metodickej i obsahovej. Niektoré časti využil a rozviedol v knihe *Slováci a ich reč* a najmä v *Rukoväti spisovnej reči slovenskej*.

Po vydaní dvoch kníh „nákladom vlastným“ s pomerne priaznivým ohlasom Czambel sa stal uznávaným odborníkom v slovenskej jazykovede. Ďalej skúmal dejiny slovenčiny a najmä slovenské nárečia. lebo podľa „živej reči“ slovenského ľudu chcel časom reformovať i spisovný jazyk predovšetkým v slovníku, ktorý sa mu zdal neslovanský, počesťený. Ako redaktor vládnych Slovenských novín zauímal sa i o súčasné politické dianie. V zhode s politikou vlády písal články a vydal po maďarsky brožúrku proti česko-slovenskej vzájomnosti a najmä proti názorom o jazykovej a národnej jednote Slovákov a Čechov. Pre Slovákov videl jedinou možnosť v tom, aby žili v rámci Uhorska ako osobitná etnografická skupina. Tento Czambelov „hunarizmus“ vodcovia slovenského národného hnutia odmietali, ale jeho jazykovedné práce prijímali s odôvodnením, že z taktických príčin ako úradník ministerstva musí písať v zhode s tendenciami vládnej politiky, keďže od vlády dostával podporu na výskum slovenčiny.

Od Czambela očakávala sa slovenská gramatika. Ale vedeckú gramatiku napísať on sám necítil sa pripraveným, kým by nepreskúmal slovenskú „živú reč“. Chystal najprv iba praktickú rukoväť slovenského pravopisu. Mala vyjsť nákladom martinského vydavateľstva, ktoré prostredníctvom J. Škultétyho žiadalo „prijatť do rukoväti aj

kus mluvnice“. Czambel by bol chcel najprv kriticky preskúmať aj slovenské gramatiky, ako pracoval pri Slovenskom pravopise z r. 1890; ale tak predbežne analyzoval iba niektoré problémy (zámená *ten, on* a i.) a výsledky v Rukováti uviedol z poznámkach. V osobitnom článku (v Slovenských pohľadoch, 1901) vložil zásady, podľa ktorých pracoval, a reagoval na články odborníkov i laikov, ktorí chceli všeličo zmeniť v spisovnom jazyku (napr. A. P. Záturecký chcel rozlišovať adj. na *-ný* a *-ní*, ako je to v češtine i stredoslovenských nárečiach), a vysvetlil svoj úmysel v príhodnom čase reformovať spisovný jazyk, t. j. priblížiť ho v slovníku a v skladbe živej reči. V Rukováti ešte nemienil zavádzať veľké novoty, ale chcel „(1) na novo obrátiť rozvinuté v Slovenskom pravopise zásady svoje; (2) zachovať terajšiu spisovnú reč až po príhodný okamih cele takou, ako je v terajšosti; (3) prekaziť hroziace na obzore retrográdne kroky“. Czambelova *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* vyšla v Martine r. 1902. Obsahuje „predmluvu“, kapitoly s rovnakým začiatkom nadpisov „z náuky“ (o hláskach, o tvorení kmeňov, o ohýbaní kmeňov, o význame slov a o ich viazaní, o vetách a o ich skladaní, o pravopise, o ľubozvuku) a na konci „abecedný ukazovateľ“, t. j. pravopisný slovník ako v Slovenskom pravopise, ale tu s odkazmi na príslušné paragrafy v Rukováti s poznámkami o správnosti.

Sám autor si najviac cenil (SP, 1901, s. 548) kapitolu *Z náuky o význame slov a o ich viazaní*, t. j. o význame slovných druhov a tvarov, ako u nás novú; v nej sa javia jeho tendencie opierať sa o živý jazyk, a to tak, že „sa nesmieme obmedzovať na referáty; musíme dávať inštrukcie“ (tamže, s. 588). Išlo mu teda o normatívnu gramatiku a normu hľadal v živom jazyku. V spracovaní spomínanej kapitoly „sa už prakticky zračia té zásady, na ktorých by bolo treba zreformovať spisovnú reč slovenskú“ (s. 585). „Som priateľom prostoty, lebo touto nadomôžeme jasnosť a zreteľnosť spisovnej reči. Som proti všetkému umelkárstvu, proti kunštovnému štýlu; som proti všetkému, čo sa neznáša s rečou ľudu“ (s. 586).

Proti starším prácam Czambel v Rukováti najmenej pokročil v hláskosloví. Výslovnosť spomína Czambel stručne zväčša v súvislosti s pravopisom (kapitoly majú názov *Kde sa píše ä, Kde sa píše y, Kde píšeme dvojhlásky...*), niekedy v zjednodušenej formulácii sa zdá, že nerozlišuje hlásku a písmeno (hovorí o hlaske y). Czambel vypracoval Rukoväť pre takých Slovákov, ktorí vedia po slovensky rozprávať a chcú vedieť aj písať. Stredoslováci majúci v reči dvojhlásky *ia, ie, iu; ô* a spoluhlásky *ď, ť* môžu ju študovať bez osobitnej prípravy, príslušníci tých nárečí, ktoré nemajú dvojhlásky a miesto *ď, ť* majú *dz, c*, musia sa pripraviť čítaním správne po slovensky písaných kníh a časopisov. Dvojhlásky (a zrejme i kvantitu) a mäkké

d', t (a takisto *ň, ľ*) pokladal Czambel za dôležité znaky spisovnej slovenčiny v porovnaní s nárečiami. Nárečiam, nárečovej výslovnosti a nárečovým formám venoval autor v jednotlivých kapitolách a paragrafoch príslušné poznámky (*Z nárečia a pravopisu*), kde využil svoje dialektologické výskumy (o dvojhláskach, „kmene zvláštnej pozornosti hodné“; *azda* m. *ažda*, *bez* m. *brez*, *bozk*, *bozkať* m. *boškať*, *d'aleký* m. *deľaký*... *pošta* m. *počta*, *schovať* m. *skovať*, *šťastie* m. *šťestia*, *týždeň* m. *týdeň*, *vezmem* m. *veznem*, *železo* m. *zelezo*, *žltnúť* m. *žlknúť* atď.). Rytmické krátenie učil zachovávať, ale „v duchu západného nárečia“ uviedol nové výnimky pri adjektívach (*Krásné dieťa, krásne deti* ap.) na rozdiel od adverbia (*krásne spievať*). Podľa nárečovej výslovnosti pripúšťal aj kolísanie v kvantite niektorých domácich slov, v ktorých sa neskoršie ustálili ako spisovné podoby *sused, záhrada, ráno* atď. (m. *súsed, zahrada, rano*).

Najviac miesta v Rukováti zaberá, pravdaže, tvaroslovie, kde okrem málo prípadov za základ vzal autor naozaj súčasný stav v spisovnej praxi (v literatúre) podľa moderných zásad lingvistiky. Pri skloňovaní roztriedil mená a zámená na skupiny a vzory podľa súčasného stavu, podobne slovesá na triedy podľa neurčitékoveho kmeňa, na vzory podľa prítomníkového kmeňa, teda nie podľa pôvodu. Slovesá triedil čisto prakticky podľa zakončenia neurčítka na päť tried (*-ať, -eť, -iť, -uť, -sť/-cť*, podobne ako už A. Bernolák). Pri skloňovaní — na rozdiel od Hattalových gramatík — pre slovenčinu odôvodnene uviedol jeden vzor pre životné substantíva mužského rodu na spoluhlásku tvrdú a mäkkú. Ale neživotné podstatné mená muž. rodu zakončené na spoluhlásku spojil do jednej skupiny pod vzor *dvor* ne-náležite, pretože sa tu zreteľne členia podľa kľúčových pádových prípon tieto substantíva na dva vzory (*dub, stroj*), hoci sú v nárečiach (a v spisovnom jazyku pri cudzích slovách na *-r, -l*) rozdiely v hodnotení spoluhlások čo do „mäkkosti a tvrdosti“. Czambel hľadal zákonitosti aj pri skloňovaní substantív ženského rodu vzorov *dľaň* a *košľ*. Pri skloňovaní zámen uprednostňoval formu turčiansku *té* (*ženy, deti, stromy*) ako „jedine ústrojnú“ aj v spisovnom jazyku pred štúrovskou formou *tie* a pred pôvodnou pronomínálnou formou (*ty ženy, deti, stromy*). Podrobne odôvodňoval aj tvary *jedného, jednému* (naproti *jednoho, jednomu*) a tie sa ujali, ale tvar *té* nie.

Czambelova kodifikácia zachytáva bez osobitných poznámok i slová a tvary, ktoré sa v ďalšom vývine pokladajú za zastarané, nespisovné, napr. spojky *ačkoľvek, akonáhle* (*jakonáhle*), *jestliže, ponevác*, a najmä veľa dvojtvarov napr. *jaseň* i *jeseň*, *lakeť* i *lokeť*, *lev*, *leva* i *lva*, *môžť* i *môcť*, *nauka* i *nauka*, *rakýta* i *rokyta*, *rýdzi* aj *rýdzí*, *rýchly* aj *rychlý*, *slúžka* i *služka*, *zralý* i *zrelý* a i.

Svoju úlohu pri kodifikovaní spisovného jazyka Czambel videl

v „udôsledňovaní“ jeho foriem: niekedy žiadal priamočiaru pravidelnosť (zámeno *té : tie*). Uznával, že spisovný jazyk musí mať i prostriedky, ktoré sa v živej reči nepoužívajú alebo aspoň nie často, napríklad slovesné podstatné mená namiesto neurčitkov, opisné formy pasíva. Príčastia a prechodníky neodporúčal používať „v osnovách vo „vážnom slohu... pre hladkosť a širší zmysel“ tvarov opisného pasíva. Príčastia a prechodníky neodporúčal používať „v osnovách pre ľud určených“. Hodnotil teda prostriedky spisovného jazyka náležite z funkčného hľadiska podľa cieľa prejavu.

Czambelova Rukoväť (z r. 1902) v novších časoch je známa podľa vydania J. Škultétyho z r. 1919, resp. 1915. Bude treba ešte presne odlíšiť a zhodnotiť tieto vydania. Czambelova príručka spisovného jazyka bola na svoj čas znamenitá a poslúžila v nepriaznivých pomeroch niekoľkým, najmä predvojnovým, ale i povojnovým generáciám Slovákov.

K Czambelovým prácam o pôvode a vývine slovenčiny a o slovenských nárečiach (*Slováci a ich reč*, 1093; *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. I. časť 1906; rukopisná pozostalosť) bude treba sa vrátiť inde. Keď náhla smrť (18. decembra 1909, Csillaghegy — Budapešť) pretrhla život S. Czambela v usilovnej práci, nekrológy v slovenských časopisoch zjavili sa začiatkom r. 1910. Dnes najvyššie ceníme prácu Czambelove o spisovnom jazyku — jeho kodifikáciu. Jeho dielo bolo a je základom i východiskom pre ďalšie práce. Jeho plány vo výskume slovenčiny môžu uskutočňovať dnes v slobodnej socialistickej vlasti kolektívy odborníkov vo vedeckých ústavoch a na vysokých školách.

Rajská 6, Bratislava

Budovanie teórie jazykovej kultúry v Nemeckej demokratickej republike

JÁN HORECKÝ

Ako v každom vyspelom jazyku aj v nemčine má starostlivosť o jazyk staré stradiácie. Pravda, prevažne šlo o starostlivosť jednotlivcov, lebo na území nemeckého jazyka nebolo inštitučne zakotvenej starostlivosti o jazyk. Spravidla šlo o individuálne motivované pestovanie jazyka, čomu nasvedčuje aj nemecký termín *Sprachpflege* (starostlivosť o jazyk, pestovanie jazyka).

Teoretickým otázkam jazykovej kultúry sa začína venovať pozor-

nosť vlastne až v súčasnosti, ako svedčí vydanie zborníka *Grundlagen der Sprachkultur* [Základy jazykovej kultúry] r. 1976 s príspevkami českých jazykovedcov, ale najmä zborníka *Sprachkultur — warum, wozu* [Jazyková kultúra — prečo, načo] o úlohách jazykovej kultúry v NDR [1977]. Základným príspevkom v tomto zborníku je štúdia E. Isingovej *Aufgaben, Wege und Ziele der Sprachkultur* [Úlohy, cesty a ciele jazykovej kultúry]. O túto štúdiu sa opierame aj v našej poznámke o teórii jazykovej kultúry v NDR.

Podľa E. Isingovej (s. 16) o jazykovej kultúre hovoríme predovšetkým vo vzťahu k jazykovému správaniu istej spoločnosti alebo istých skupín hovoriacich, ďalej vo vzťahu k individuálnym jazykovým schopnostiam a výpovediam jednotlivých osôb, vo vzťahu k jazyku ako celku (t. j. ako k systému jazykových znakov alebo textov) a napokon z hľadiska úloh a pôsobnosti jazykovedy, pedagogiky a istých zariadení spoločenskej praxe pri starostlivosti o jazyk a jeho používanie.

Je pozoruhodné, že v nemeckej teórii sa postupne opúšťa termín *Sprachpflege* a autori sa prikláňajú k termínu *Sprachkultur* [jazyková kultúra]. Dôvod pre to vidia predovšetkým v skutočnosti, že slovom *kultúra* v tomto pomenovaní sa výrazne naznačuje vzťah jazyka ku kultúre istej spoločnosti, k jej materiálnemu i duchovnému životu, k jej dejinám. Ide teda o to, že na rozdiel od pestovania jazyka (*Sprachpflege*) kultúra jazyka výraznejšie vyjadruje vzťah k spoločnosti, najmä k našej socialistickej spoločnosti. Treba tu však pripomenúť, že označenie *jazyková kultúra* má vlastne dva významy: jednak ide o istý stav, jednak o činnosť — kultivovanie.

V teórii jazykovej kultúry treba podľa E. Isingovej rozlišovať tri základné faktory: rozvinutý spoločenský život, miesto jednotlivca v tomto živote a vlastnú jazykovú situáciu.

Spoločenský život v etape budovania rozvinutého socializmu kladie veľké nároky aj na jazykovú komunikáciu, lebo na spoločenských procesoch a na plnení úloh sa zúčastňujú všetci pracujúci. Prekráčajú sa pri tom úzke hranice zemepisných nárečí alebo najbližšieho okolia, a to aj vďaka masovým komunikačným prostriedkom.

Veľkú úlohu má v týchto súvislostiach individuálne jazykové správanie, komunikačné schopnosti jednotlivca a ovládanie jazyka. Ak má byť jazyková komunikácia úspešná, musí si každý jej účastník uvedomovať vzťah medzi jazykovou normou (tým, čo je správne, primerané, účelné), bežnými variantmi (tým, čo je prípustné) a odchýlkami od normy (tým, čo je neprimerané, neúčelné alebo nesprávne). Taký hovoriaci, ktorý si tieto vzťahy neuvedomuje, podceňuje význam jazyka pre spoločný život, používa jazyk ľahostajne, nedbanlivo a nemôže ani zistiť, kedy robí chyby. Nedbanlivosť a neistota pri použí-

vaní jazyka má za následok sťaženie dorozumievania, ba až neporozumenie.

Jazyková situácia je charakterizovaná, pokiaľ ide o nemčinu, vzťahmi medzi tromi základnými formami jazyka: nárečiami, hovorovými jazykmi (Umgangssprachen) a spisovným jazykom (Literatursprache). Nárečia a hovorové jazyky sú krajovo zafarbené formy nemčiny, používané temer výlučne len v ústnych prejavoch. Pravda, ukazuje sa, že pojem *hovorový jazyk* nie je doteraz jednoznačne vymedzený. Je to aj preto, že v posledných desaťročiach prenikla hovorová forma nemčiny, najmä jej berlínska a hornosasko-durínska podoba, aj do neformálnych verejných alebo poloverejných prejavov. Používa sa v malých skupinách, v rozhlasových a televíznych reportážach a pod., spravidla teda v takých situáciách, kde sa má vyjadriť osobný vzťah, osobné pocity.

Pre spisovný jazyk, resp. pre spisovnú formu je charakteristické, že ide o formovaný jazyk, ktorého výrazové prostriedky sú výsledkom výberu z jazykového inventára celého jazykového spoločenstva (počas dlhého historického procesu) a normované uvedomelou kodifikáciou. Od ostatných foriem sa spisovná forma odlišuje predovšetkým tým, že je jednotná pre celé jazykové spoločenstvo, je nositeľkou a sprostredkovateľkou kultúry a civilizácie a je štylisticky diferencovaná. Pri všetkom smerovaní k normovaniu a ustálenosti sa však neuzatvára pred potrebnými zmenami. Pri výklade týchto vlastností spisovného jazyka sa dobre uplatňuje pojem pružnej ustálenosti (stability), prevzatý od V. Mathesiusa.

Takto chápaná jazyková kultúra kladie nové úlohy predovšetkým jazykovede. Jazykoveda musí prispievať k prehĺbeniu teoretických základných otázok, ďalej musí pôsobiť na verejnosť cieľavedomou jazykotvornou prácou a napokon musí koordinovať činnosť vykonávanú inými spoločenskými zariadeniami (42). K týmto zariadeniam patrí predovšetkým vzdelávacia sústava od predškolského veku až po vysoké školy a vzdelávanie dospelých, ale aj masové komunikačné prostriedky, ktoré môžu pôsobiť predovšetkým ako dobrý vzor.

Z krátkeho prehľadu základných myšlienok, ktoré sa v NDR nastoľujú v úvahách o teórii jazykovej kultúry, vidieť, že ide o premyslený postup. O postup, v ktorom sú vzájomne späté teoretické otázky s ich aplikáciou na konkrétnu jazykovú prax, otázky základného i aplikovaného výskumu, ale aj otázky čisto inštitucionálne. Je potešiteľné, že nemeckí jazykovedci dobre poznajú problematiku jazykovej kultúry najmä v socialistických krajinách a že budujú na overených poznatkoch, ku ktorým dospeli sovietski, poľskí, bulharskí, ale najmä československí jazykovedci. Treba konštatovať, že poznajú aj výsledky slovenskej jazykovedy v tejto oblasti.

Sprachkultur — warum, wozu? Aufgaben der Sprachkultur in der DDR. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut 1977, 194 s. V zborníku sa popri základnej štúdii E. Isingovej, z ktorej čerpáme základné poznatky o budovanej teórii jazykovej kultúry, uverejňujú ďalšie štúdie: V príspevkoch K. D. Ludwiga *Sportsprache und Sprachkultur. Zum Gebrauch von Fremdwörtern und Sprachbildern in Sportberichten* (Jazyk športu a jazyková kultúra. K používaniu cudzích slov a jazykových obrazov v športových správach) a J. Krausa *Ästhetische Wirkungen und Wirkungsmittel der Sprache* (Estetické účinky a prostriedky v jazyku) sa konkrétnymi príkladmi dokladajú mnohé teoretické problémy z úvodnej štúdie. Štúdia A. Kleinfeldovej hodnotí príspevok časopisu *Sprachpflege* k jazykovej kultúre v NDR a v príspevku D. Neriusa a J. Scharnhorsta sa uvažuje o pravopisnej reforme v nemčine.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Jazykovo-štylistická charakteristika non-fiction

EVA TIBENSKÁ

Literatúra *non-fiction* (z angl. *non* = nie a *fiction* = výmysel, aj beletria) stáva sa čoraz obľúbenejšou medzi čitateľmi, rozširujú sa rady jej tvorcov. Tento jav je daný spoločenským vývinom a svedčí o prehlbujúcej sa spätosti umenia so životom.

Za *non-fiction* (ďalej n-f) považujeme prozaické texty, v ktorých sa spája umelecké a vedecké poznanie skutočnosti pri maximálnom zachovaní vernosti verifikovateľným faktom z oblasti prírodných alebo spoločenských vied. V dielach n-f prekrýva sa informatívna funkcia s estetickou, emocionálnou a často aj morálno-výchovnou tým, že autor sa angažuje nielen mysliteľsky, ale aj citovo a svetonázorovo. Hodnotí samým výberom faktov, ich triedením, kompozičnou výstavbou diela i lexikálne. Tematika je neohraničená, tak ako je neohraničený primárny tvorivý proces — vedecké empirické poznávanie skutočnosti. Kompozičné, jazykovo-štylistické prostriedky textu sú premenlivé. Prejavuje sa v nich nadväznosť na odbornú, umeleckú a publicistickú literatúru.

Kritériom členenia diel n-f je použitý slohový postup. Môže byť: 1. naratívny, vtedy ide o beletristicko-náučný typ n-f. Charakterizuje ho prítomnosť sujetu, kolokvičných osôb (prvej a druhej osoby), reálneho deja, dialógu. 2. výkladovo-naratívny, vtedy ide o náučno-be-

letristický typ n-f. Charakterizuje ho montáž faktov, gnómické slovesné osoby, fiktívny dej, monológ alebo fiktívny dialóg.

Oprávnenosť tohto vymedzenia dokážeme rozborom štylistických prostriedkov jednotlivých jazykových rovín.

Lexikálne prostriedky n-f

Celkove možno konštatovať, že rozsah používanej slovnej zásoby je široký. Kým však v pojmovo náročnejšom náučno-beletristickom type je viac odborných termínov, cudzích slov, skratiek a žurnalizmov, expresívnejší typ beletristicko-náučný charakterizujú hovorové slová, nepriame pomenovania, ba aj nespisovné slová, v menšom rozsahu sa v ňom vyskytujú odborné termíny, klišéovité výrazy, skratky.

Názorne si to môžeme ukázať na diachronickom priereze tvorby V. Zamarovského. Hoci jeho diela patria k náučno-beletristickému typu, tie, čo sú napísané v šesťdesiatych rokoch, viac inklinujú k umeleckému zobrazovaniu skutočnosti. Na texte sa to prejavuje nielen menšou hustotou výrazu, ale lexikálne najmä menším počtom odborných termínov, názvov a údajov a z druhej strany zasa o to väčším počtom originálnych nepriamych pomenovaní. V neskoršom štádiu vývoja autora vplyvom hromadenia poznatkov čerpaných z vedeckých diel nápaditosť textu sa zastiera, text sa stáva stereotypným, smeruje k popularizačnému štýlu.

Na informácie bohatý náučno-beletristický typ n-f sa vyznačuje prevahou mien nad slovesami (do mien zahrňame v súlade s J. Mistríkom (1977) okrem substantív aj adjektíva a číslovky). V texte sú hojne zastúpené vlastné mená, odborné termíny, situačné príslovky, takže môžeme konštatovať, že konkrétne substantíva prevládajú nad abstraktnými.

Veľké zastúpenie majú číslovky. Svedčia o množstve faktov, ktoré sa autor snaží netradične sprostredkovať čitateľovi. Zachováva si presnosť, nezaokrúhľujú sa. Kvôli väčšej názornosti uvádzame príklad z diela *Ich veličenstvá pyramídy: ... strana (pyramídy) meria podľa neho osemstotridsaťtri stôp a výška 625 stôp, t. j. 246,5 a 185 metrov.*

V beletristicko-náučnom type ťažisko informácie sa prenáša na dej. Nad menami prevládajú slovesá, ich gramatické kategórie sa cítia ako relevantné. Odborné termíny sa strácajú, vlastné mená majú zväčša výzvnú funkciu. Číslovky sa menia z obyčajných faktov na súčasť umeleckých opisov, dialógov. Je to na úkor presnosti, no zvyšuje sa tým názornosť, napr. *...od onoho pamätného a pre neho, žiaľ, osudného roku 1710, keď sa oženil so Zuzanou Clausovou...* (Farebný sen, s. 17). Ukazovacie a vzťažné zámená textov náučno-beletristického typu nahrádzajú osobné a privlastňovacie zámená.

Morfologické prostriedky n-f

V náučno-beletristickom type má kategória slovesnej osoby, čísla a času gnómický význam. Uplatňuje sa prvá osoba plurálu, tzv. autor-ský plurál (typický aj pre vedecký štýl). Majú ho najčastejšie slovesá nazývame, všimneme si, vieme atď. Široké uplatnenie v tomto type nadobúda zvrtný trpný rod — tvrdenie má všeobecnú platnosť: *uvádza sa, tvrdí sa, dá sa usudzovať*... Typický je aj výskyt zlučovacích spojok, signalizujúcich neviazané rozprávanie. Bohaté zastúpenie majú častice. Slúžia na vyjadrenie hodnotiaceho stanoviska autora. Cez častice *samozrejme, hoci, pravda, isteže, predovšetkým, pochopiteľne, síce, určite, teda*, hodnotiace výrazy a celé vety, napr. *Do zabudnutia upadli, pravda, mená ďalších kráľov starého Egypta, ktorých pyramídy sa taktiež zachovali. No nie navždy: dnes ich vďaka egyptológom väčšinou už znovu poznáme* [Ich veličenstvá pyramídy, s. 36], vystupuje zreteľne vnútro autora, jeho vzťah k vede, jeho svetónázor.

Syntaktické prostriedky n-f

Zreteľným príznakom, charakterizujúcim slohový postup, je dĺžka vety. V Zamarovského dielach sa vyskytujú dlhé súvetia enumeratívneho (vypočítavacieho) typu s rovnocennými členmi, usporiadanými podľa časových a logických súvislostí. Svedčia o použitých slohových postupoch rozprávania, informácie. Slovosled je objektívny, s dynamickou perspektívou východisko — jadro výpovede. Stupeň zomknutosti syntaktických konštrukcií je malý, súvetné členy sú pripojené zväčša bezspojkovo. Častým prostriedkom zrýchľovania tempa prejavu je parentéza (vločka) s ostrými hranicami, obsahujúca hodnotiaci alebo dopĺňajúci údaj autora. Ako prostriedok spomaľovania tempa sa tu uplatňujú osamostatnené, vytýčené alebo pripojené vetné členy či opakované syntaktické konštrukcie. Objektívnosť výpovede narušajú rôzne typy opytovacích a zvolacích viet. Poskytujú autorovi priestor na prejavenie svojich emócií, na vyjadrenie hodnotiaceho stanoviska. Uvedieme príklady: *Čo sa týka ich kádrovej charakteristiky, stačí pre nich všetkých jediná veta: boli to chlapi!* [Ich veličenstvá pyramídy, s. 64] — *Aká však bola cesta Sumerov dejinami? Čo prežili v časoch, keď na scéne dejín predstavovali ľudstvo? A čo ich napriek všetkým zásluhám a prvenstvám z dejín vyhladilo?* [Na počiatku bol Sumer, s. 175]

U Zúbka, Ferku, Valehrachovej, a teda v beletristicko-náučnom type n-f, je slovosled subjektívny, čo súvisí so snahou reprodukovat spon-tánnu reč. V dialógoch sa preto uplatňujú prevažne jednoduché, elip-

tické vety. V autorskej a uvádzacej reči prevládajú enumeratívne lineárne typy viet so zlučovacími spojkami. Svedčia o použitom slohovom postupe rozprávania. Modálnosť sa využíva rovnako ako v hovorenom prejave.

Kompozičné prostriedky n-f

Kompozícia diel náučno-beletristického typu pripomína svojim trichotomickým členením kompozíciu vedeckých prác. Funkciou úvodu je vzbudiť v čitateľovi záujem, vytvoriť správnu atmosféru na vnímanie diela. Základným kompozičným princípom rozsiahlej strednej časti je členenie textu do tematických okruhov. Funkčná neusporiadanosť sa nevyužíva, sujet splyva s fabulou. Mnohé exkurzy, náčrty, kresby, fotografie a mapky približujú problematiku „z inej strany“. Takéto spojenie jazykových prostriedkov s mimojazykovými, slova s obrazom robí text názornejším, prístupnejším. V prílohe nájdeme potom rovnako ako vo vedeckej práci rôzne poznámky, vysvetlivky, tabuľky, ako aj prehľad použitej literatúry.

V beletristicko-náučnom type n-f sa v kompozícii uplatňuje funkčná neusporiadanosť. Nemôžeme preto hovoriť o istej norme, prejavuje sa v ňom variabilnosť. Fabula nemusí splyvať so sujetom. Pripojený obrazový materiál a poznámky svedčia o rovnakom využívaní mimojazykových prostriedkov v oboch typoch n-f.

Záverom treba zdôrazniť, že hoci sa obidva typy n-f líšia v uvedených štylistických prostriedkoch, spoločná im ostáva tematická zameranosť na špecifickú oblasť poznávania skutočnosti, na vedecké poznanie. Fakty, výsledky tvorivej práce vedcov, musia pod perom spisovateľa ožiť, vydať zo seba maximálnu dávku vnútorného napätia. Lebo funkciou diel n-f je čitateľa nielen poučiť, ale aj pobaviť. A práve v mimovoľnom získavaní poznatkov prijímateľom je záruka budúcnosti n-f, jej postupného rozvoja i teoretického rozpracúvania.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATURA

- FERKO, M.: Jánošík. I., II., III. Bratislava, Slov. spisovateľ 1978.
FERKO, M.: Svätopluk, 1., 2., 3. Bratislava, Slov. spisovateľ 1975.
GRYGAR, M.: Umění reportáže. Praha 1961.
JURČO, M.: Literatúra faktu a jej triedenie. Zlatý máj, 6, 1972, s. 383.
MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava, SPN 1977.
POLIAK, J.: Literatúra faktu ako štvrtý základný literárny druh. Slovenský jazyk a literatúra v škole, 6, 1971, s. 175—180.

POLIAK, J.: Literatúra faktu na programe dňa. In: Podoby a premeny literatúry pre mládež. Bratislava, Mladé letá 1970, s. 292—330.

SLOBODNÍK, D.: Non-fiction a science-fiction. In: Studia Academica Slovaca, 7, 1978.

VALEHRACHOVÁ, M.: Hľadač skrytých pokladov. Bratislava, Mladé letá 1969.

VLAŠIN a kol.: Slovník literární teorie. Praha, Čs. spisovatel 1977.

ZAMAROVSKÝ, V.: Ich veličenství pyramidy. Bratislava, Mladé letá 1977.

ZAMAROVSKÝ, V.: Na počiatku bol Sumer. Bratislava, Mladé letá 1968.

ZAMAROVSKÝ, V.: Objavenie Tróje. Bratislava, Mladé letá 1976.

ZAMAROVSKÝ, V.: Za siedmimi divmi sveta. Bratislava, Mladé letá 1975.

Zborník o umelecko-náučnej literatúre. Bratislava, Mladé letá 1963.

ZÚBEK, E.: Doktor Jesenius. Bratislava, Mladé letá 1973.

ZÚBEK, E.: Farebný sen. Bratislava, Tatran 1977.

ROZLIČNOSTI

Hodnotenie niektorých významov slovesa musieť

Pri práci na pripravovanom jednozväzkovom slovníku súčasnej spisovnej slovenčiny sa lexikografi stretávajú s mnohými problémami, z ktorých k najzávažnejším istotne patrí štylistické hodnotenie lexikálnych jednotiek. Aj keď slovník pre svoj malý rozsah bude môcť priniesť iba základné informácie o jednotlivých slovách (aj to vo veľmi stručnej podobe), pri jeho spracúvaní sa predsa musí vychádzať z rozsiahleho materiálu uloženého v slovníkovej kartotéke Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Jednozväzkový slovník teda nemôže byť a ani nebude čírym skrátením Slovníka slovenského jazyka (ďalej SSJ), prípadne stručným výťahom z jeho šiestich zväzkov, ale koncepcie celkom novým dielom. Je, pravda, prirodzené (a je to aj nevyhnutné), že sa pri práci na ňom ustavične konfrontuje súčasný pohľad na slovnú zásobu so SSJ a kriticky sa prehodnocujú výsledky doterajšieho výskumu či už v oblasti štylistického hodnotenia alebo vo významovej analýze slov, v ich gramatickej charakteristike atď. Súčasnú hodnotenie slovných zásob, najmä s prihliadnutím na nový excerpčný materiál, je vo viacerých smeroch odlišné od pohľadu v SSJ. Prináša to jednoducho vývin slovných zásob a aj niektoré nové východiská podopreté novším výskumom a naznačené už aj v súbore príspevkov *Čítame Slovník slovenského jazyka*, ktoré sme uverejňovali v našom časopise v rokoch 1967—1974.

Jeden z príkladov na isté odchýlky v spracovaní a hodnotení slov v SSJ a v jednozväzkovom slovníku poskytuje sloveso *musieť*. Použij-

vateľ SSJ sa pri piatom význame tohto slovesa [II. zv., s. 201] dozvedá, že vety *musí to byť dobrý človek* alebo *muselo sa niečo stať*, *prihodiť* treba správnejšie formulovať takto: *akiste (iste, určite) je to dobrý človek; iste (asi, akiste) sa niečo stalo, prihodilo*. Odmietavé stanovisko z hľadiska normy pri jednom význame slovesa *musieť* sa tu opieralo o staršie hodnotenie tohto slovesa (Slovenská reč, 1, 1932 — 33, s. 91, príp. Peter Tvrđý: Slovenský frazeologický slovník. Praha — Prešov 1933, s. 290), pri ktorom sa zdôrazňoval najmä jeho nemecký pôvod a radilo sa mu vyhýbať osobitne vo vetách typu *váš otec musí byť dobrý* a nahrádzať vetami typu *váš otec je iste dobrý*. Takéto hodnotenie sa ukázalo ako neprimerané, o čom najlepšie svedčí množstvo dokladov zo súčasnej literatúry a živý úzus: *Noc musí byť v cudzom meste otravná*. [Jarunková] — *Slnko jej muselo zaškodiť*. [Smrčok] — *Musel som byť vtedy ešte prímľadý, keď mi jej podoba neutkvela v pamäti*. [Zúbek] — *Musi byť vo mne čosi skazené a slabé, myslieť si, čo ma núti k takýmto hlúpym a bizarným čítom*. [Mináč] — V uvedených vetách má modálne sloveso podobnú funkciu ako v iných významoch: v spojení s neurčitkom plnovýznamového slovesa vyjadruje, že dej je veľmi pravdepodobný, priam istý. Sloveso *musieť* v tomto význame možno použiť aj v zápornej podobe: *on o tom nešťastí ani nemusel vedieť* (= iste nevedel).

Základné významy modálneho slovesa *musieť* vyjadrujú objektívnu nevyhnutnosť deja (*každý musí zomrieť*), povinnosť alebo potrebu konať dej (*musí sa starať o dieťa; musí veľa študovať*), ďalej nátlak, rozkaz (*musíš mi vrátiť dlžobu*) alebo vôľu (*musím to mať*). Niet dôvodu, aby sa za rovnocenný neprijímal v spisovnom jazyku aj význam, ktorým sa vyjadruje predpoklad alebo istota. Potvrdzuje to aj Morfológia slovenského jazyka (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 370), v ktorej sa uvádza, že „pomocným slovesom *musieť* sa vyslovuje aj pravdepodobnosť deja vysloveného pripojeným plnovýznamovým výrazom: *ranený musel umrieť na otravu krvi* (= asi umrel)“.

SSJ sa nezmieňuje o ďalšom význame modálneho slovesa *musieť*, ktorý je bežný v zdvorilostných frázach typu *musíš mi prepáčiť* (= prepáč mi, prosím): *Pán Vrtík, musíte mi prepáčiť... Mali sme také rozkazy*. [Urban] — *Musia mi prepáčiť, ale to im už nezradím*. [Mináč] — V hovorových, a najmä familiárne podfarbených prejavoch je bežné použitie slovesa *musieť* na vyjadrenie prosby, želania, napr. *Musíš mi porozprávať, čo je tam nového* (= porozprávaj mi, prosím); *z dovolenky mi potom musíš poslať pozdrav* (pošli mi, prosím); *musíš mi prepáčiť, odpustiť, ale zabudol som* (prepáč mi, odpusť mi, prosím). Aj takéto využitie modálneho slovesa *musieť* je v spisovnom jazyku možné, aj keď sloveso tu nadobúda príznačnosť expresivity a je vhodné iba v hovorových prejavoch.

Napokon sa v SSJ uvádza, že „v spojení s príslovkovým určením miesta často sa vynecháva neurčitok významového slovesa (obyč. *ísť*), napr. *musím do mesta, musím von*“. Túto formuláciu treba opraviť v tom zmysle, že vynechávanie neurčitku významového slovesa sa netýka iba spojenia s príslovkovým určením miesta, ale aj iných konštrukcií: *Veď už aj s dcérou musím len pekne* (t. j. hovoriť). [Mináč] — *Na také pipišky sa musí ostro* (t. j. ísť). [Jarunková] — Plnovýznamové sloveso teda možno vypustiť tam, kde sa dá ľahko domyslieť. Treba ešte doplniť, že sa netýka iba jedného významu slovesa *musieť* (ako sa to uvádza v SSJ), ale jeho viacerých významov. Táto úspora sa však musí využívať s mierou, lebo pridáva prejavu silný príznak hovorovosti.

Ako vidieť, bohatší a novší slovníkový materiál i súčasné výskumy v jazykovede nútia tvorcov nového slovníka prehodnocovať viaceré staršie a prekonané názory o jednotkách slovnej zásoby.

M. Pisárčiková

Osobné tvary podstatného mena *model*

Pri skloňovaní podstatného mena *model* sa začína prejavovať nejednotnosť, ktorá súvisí so zámerom odlišiť tvary neživotného podstatného mena mužského rodu *model* od tvarov pomenovania osoby slúžiacej ako model. Na účesových súťažiach už totiž možno počuť i takto formulované výpovede: *Účes musí harmonizovať s postavou modela* (nie *modelu*). — *Už sú tu všetci modeli* (nie *modely*)? — *Prosíme súťažiacich, modelky a modelov* (nie *modely*), *aby prišli do súťažnej miestnosti*. Osobné tvary slova *model* prenikajú i do písaných textov a tvar 1. pádu mn. č. *modeli* sme čítali aj v úprave istého ústredného orgánu.

Slovník slovenského jazyka II na s. 168 pri slove *model* s významom „vec alebo osoba, ktorá je predlohou umelcovi, najmä výtvarnému“ uvádza len tvary -u v 2. p., -i v 6. p. jednotného čísla a -y v 1. p. množného čísla. Pravidlá slovenského pravopisu a Príručka slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca a V. Lacu obdobne kodifikujú skloňovacie tvary tohto podstatného mena. Jazykové príručky teda nepripúšťajú osobné tvary slova *model*.

V reči nie je zriedkavé tvarové odlišovanie neživotných a zvieracích podstatných mien mužského rodu od osobných podstatných mien. Na ten cieľ sa používajú rozdielne tvary podstatných mien: *o baličovi* (osoba) a *o baliči* (stroj), *čitatelia* a *čitatele* (v zlomkoch), *vodiči* a *vodiče elektriny*, *poslať viazačov* a *použiť samoviazače*, *v každom Slovanovi* a *v Slovane* (hotel) a i. Pri slove *model* s významom

„muž s úlohou modelu“ sa začína v jazykovej praxi pociťovať potreba jeho skloňovania podľa osobných podstatných mien mužského rodu (vzor *chlap*). Existencia pomenovania ženského rodu *modelka* iba zdôrazňuje túto požiadavku, lebo pri nej chýba osobná paralela mužského rodu, aká býva pri dvojiciach *manžel* — *manželka*, *priateľ* — *priateľka*, *predač* — *predačka a pod.*, ide tu teda vlastne o problém dotvorenia východiskového tvaru pre prechýlenie (podobá *modelka* vznikla pôvodne „preskočením“ tohto východiska). Podobná situácia je aj pri páre *práčka* (= žena, ktorá perie) a *práč* (= pracovník v práčovni). Slovo *práčka* existuje dávno, slovo *práč* bolo doplnené (vynútili si ho spoločenskovo výrobné pomery). Podobné problémy boli aj so slovom *baletka*. Tu to bolo však o to ťažšie, že predpokladané východiskové pomenovanie *balet* bolo a je obsadené inak. Preto sa utvorilo na pomenovanie osoby mužského rodu slovo *baletník*. Tak vznikol pár *baletník* — *baletka*. Takisto (teda utvorením nového slova pomocou slovotvornej prípony) by sa dalo postupovať pri hľadaní druhého párového člena k slovu *modelka*. Keďže sa však v jazykovej praxi takýto člen ešte neutvoril, začal sa používať tvar *model* ako životné podstatné meno.

Lenže spisovná forma slovenčiny sa kodifikuje na základe všeobecnej zaužívanosti jazykových prostriedkov. Posudzované osobné tvary slova *model*, hoci majú pozitívny zámer, neprešli ešte do povedomia väčšiny používateľov spisovného jazyka, preto ich hodnotíme ako slangové, nespisovné tvary. A to, či raz prerastú tento rámec spoločenskej skupiny, bude závisieť od používateľov spisovnej slovenčiny.

F. Sabol

Rozličný tovar, nie Zmiešaná predajňa

Vo viacerých obciach, kde je iba jedna predajňa s rozličným tovarom, nachádzame na obchodoch nápisy *Zmiešaná predajňa* alebo *Zmiešaný tovar*. Na nekorektnosť názvu *Zmiešaná predajňa*, resp. *Zmiešaný tovar* upozornila v našom časopise už K. Šinkovicová (pozri Kultúra slova, 5, 1971, s. 121—122). Ako ukazuje nový príspevok, správny názov *Rozličný tovar* sa ešte neujal všade, preto mu opäť venujeme pozornosť.

Slovo *zmiešaný* vyjadruje význam „zložený produkt, celok z rozličných častí, prvkov alebo nesúrodý, miešaný celok“. Slovník slovenského jazyka na s. 647 uvádza niektoré ustálené spojenia napr.: *zmiešaný les* ako lesnícky termín; v maliarstve *zmiešané farby* (= farby, ktorých svetlejšie odtienky vznikajú primiešaním bielej farby), v ja-

zykovede existuje termín *zmiešané nárečie* (= nárečie obsahujúce prvky dvoch alebo viacerých nárečí), v biológii je *zmiešaná dedičnosť* (prejavujúca sa na miešancovi), hovorové spojenie *zmiešaná krv* vyjadruje, že dieťa pochádza od rodičov rozličnej rasy, v lekárstve poznajú spojenie *zmiešaná infekcia* (=infekcia spôsobená viacerými druhmi baktérií). Často sa v hovorovej reči používa i spojenie *zmiešané pocity* — to sú protichodné pocity.

Vo všetkých spomínaných spojeniach ide o pomenovanie nového, novovzniknutého celku vytvoreného spojením, zmiešaním viacerých prvkov.

Základovým slovom je sloveso *zmiešať* s významom „spojiť, zosypať, zliať, vytvoriť zmiešaninu alebo niečo pomiešať“. V prenesenom význame i „popliesť, uviesť do zmätku, zmýliť si“. Všetky tieto významy uvádza citovaný slovník. Tovar nie je zmiešaný, aj keď sa v predajni predáva rozličný, nesúrodý tovar, preto nápisy *Zmiešaná predajňa*, *Zmiešaný tovar* nevyhovujú a treba ich zameniť výstižnejším a veľmi častým nápisom *Rozličný tovar*, ktorý je neutrálny, bezpríznakový a spisovný.

K Zelinková

SPRÁVY A POSUDKY

Šesťdesiatka prof. Jána Horeckého

8. januára 1980 sa dožíva univ. prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., šesťdesiat rokov. Život a práca tohto popredného slovenského jazykovedca bola podrobne zhodnotená pred desiatimi rokmi (p. J. Ružička, Pro. Ján Horecký päťdesiatročný. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 68—71; tam p. aj bibliografiu jeho prác za r. 1944—1969 od L. Dvonča) a potom v príležitostnom článku J. Ružičku pripravenom do zborníka Jazykovedné štúdie XV, ktorý vyjde na jubilantovu počesť vo Vede, vydavateľstve SAV (v zborníku je zahrnutá aj bibliografia jeho prác za r. 1970—1978 od L. Dvonča). Päťdesiatročné životné jubileum J. Horeckého sa pripomenulo aj v našom časopise (p. I. Masár, Päťdesiatka Jána Horeckého. Kultúra slova, 4, 1970, s. 24—26). V našom príspevku sa budeme venovať predovšetkým pracovným výsledkom J. Horeckého, ktoré dosiahol za ostatných desať rokov.

Treba povedať, že sú to pracovné výsledky, ktorými vynikajúco obohatil slovenskú jazykovedu i slovenskú vedu vo všeobecnosti. Toto konštatovanie sa týka najmä teórie a metodológie jazykovedy a všeobecnej jazykovedy, ktoré predstavujú jeden z centrálnych prúdov v širokom toku pracovných záujmov prof. Jána Horeckého. V tejto súvislosti sa žiada osobitne spomenúť predovšetkým niektoré štúdie publikované v jazykovednom časopise a sú-

hrnnú prácu *Základy jazykovedy* (1. vyd. 1978). K tomuto pracovnému okruhu sa priraďuje aj slovenská fonológia, ku ktorej rozvoju prispel niekoľkými základnými štúdiami publikovanými najmä v zborníkoch doma i v zahraničí.

Zo slovakistiky zostali aj v tomto desaťročí v centre jubilantovho záujmu problémy slovnej zásoby, tvorenia slov a odbornej terminológie. Pri príspevkoch z okruhu tvorenia slov vystupuje do popredia autorova metodologická novosť, pri štúdiách a článkoch z oblasti odbornej terminológie (mnohé z nich vyšli v *Kultúre slova*) je pozoruhodné úsilie o riešenie základných teoretických, ale zároveň aj praktických otázok, ako je obsah a forma termínu, vzťah pojmu a pomenovania, prekladanie terminológie a i. Neodmysliteľnou súčasťou práce prof. J. Horeckého v okruhu odbornej terminológie je jeho účasť na tvorbe a ušľachťovaní slovenskej odbornej terminológie, ako aj priama poradcovská činnosť, ktorú s úžitkom využíva nielen široký kruh odborníkov a redaktorov z najrozmanitejších inštitúcií, ale aj jeho blízki spolupracovníci. Z ostatného obdobia jeho bohatej pracovnej zaangažovanosti v oblasti odbornej terminológie treba pripomenúť aj autorskú účasť na príprave praktického *Slovníka jazykovedných termínov* (1979; v spoluautorstve s A. Rácovou).

V druhej polovici posledného desaťročia predstavuje významnú oblasť pracovného záujmu J. Horeckého budovanie novej koncepcie spisovného, vlastne národného jazyka a jazykovej kultúry na dôsledne marxistickom základe. V jeho náčrte teórie národného jazyka (s touto tematikou predniesol základný referát na konferencii o teórii spisovného jazyka r. 1976 a publikoval viacero príspevkov, okrem iného aj v *Kultúre slova*, roč. 1976) sa vidí jazyková situácia u nás diferencovanejšie ako v doterajších teóriách: autor vychádza z národného jazyka a ten člení na niekoľko foriem: spisovnú, štandardnú, subštandardnú a nárečovú; osobitne stojí jazyk umeleckej literatúry. Takéto členenie národného jazyka je opreté okrem iného aj o poznanie terajšej diferencovanej úrovne života našej spoločnosti v súčasnej etape rozvoja.

Prof. Ján Horecký sa významnou mierou zaslúžil o formovanie profilu časopisu *Kultúra slova* a o jeho súčasnú úroveň ako člen redakčnej rady od vzniku časopisu, ale najmä ako jeden z najplodnejších autorov. Patrí mu za to vďaka redakcie i celej čitateľskej obce. Pri významnom životnom jubileu želáme prof. Jánovi Horeckému stále dobré zdravie, nehasnúci životný aj tvorivý optimizmus a ďalšie tvorivé výsledky, ktoré budú na prospech slovenskej jazykovedy aj celej našej spoločnosti.

J. Kačala

Lišiak a slovenčina

Zábavný časopis *Lišiak*, ktorý už 25 rokov vydáva vydavateľstvo Obzor, patrí medzi najobľúbenejšie slovenské časopisy. Pred vyše desaťročím vychádzal ešte pod názvom *Krížovkár a hádankár*. Zmena názvu vtípne a výstižne vyjadruje programové zameranie časopisu.

Hoci je *Lišiak* zábavným časopisom, nemalou mierou prispieva aj k rozvoju kultúry slovenčiny. Pričínajú sa o to autori krížoviek a hádaniek. Napríklad

krížovka núti riešiteľa neraz načrieť na dno svojej slovnej zásoby a rovnako ho núti uplatňovať jazykové a pravopisné pravidlá (rozdeľovanie slov na slabiky a hlásky, písanie ypsilonov, *ä, ö, ð*, premýšľanie nad synonymami, hľadanie spojok, častíc, citosloviec a pod). Krížovka sa tak ukazuje ako významný a zatiaľ vari aj nedocenený prostriedok propagácie opakovania, utvrdzovania, osviežovania a rozširovania jazykových javov (najmä v školskej praxi, kde by mohol osviežiť metodické postupy).

Krížovka predovšetkým obohacuje slovnú zásobu. Riešiteľ sa pri riešení [či lúštení] krížovky stretáva s odbornou terminológiou z rozmanitých vedných disciplín (biológia, zemepis, architektúra, fyzika, sociológia, chémia atď.), so zastaranými, hovorovými, expresívnymi aj básnickými slovami, bohatou škálou slovenských synonym, skratkami a značkami, cudzími slovami, vtípnymi, stručními a výstižnými definíciami pojmov a pod. Čitateľ riešiteľ — čo nie je zanedbateľné — je nútený pracovať s atlasom, jazykovými a náučnými slovníkmi a neraz je nútený komunikovať s odborne vzdelaným okolím, len aby uspokojil svoju zvedavosť [prekonal prípadnú nevedomosť].

Porovnanie slovenských krížoviek s českou a zahraničnou krížovkárskou produkciou potvrdzuje, že naša vrcholná krížovkárska tvorba je na veľmi vysokej úrovni. V krížovkách sa prejavuje formálna fantázia (krížovky šikmé, mozaikové, kruhové, oblúkové, refazovky, odstredovky, dostredovky, ornamentovky atď.) a nechýba im ani vtíp a „nenáročná“ náročnosť. Podľa pravidiel tvorby krížoviek môže byť v každej krížovke z celkového počtu výrazov iba 5 percent cudzích slov (české výrazy sa nepočítajú). Už niekoľko rokov je v krížovkách zakázané používať obrátené slová, samohlásky alebo spoluhlásky slov, iniciálky, súhrn dvoch alebo troch značiek. V nesymetrických krížovkách sa vyžaduje dodržiavanie dĺžňov nad slovami v horizontálnom i vertikálnom smere, čo zatiaľ neplatí o symetrických krížovkách, no vývoj aj tu nezadržateľne smeruje k náročnosti a dokonalosti. V krížovkách niektorých okresných novín sa tieto pravidlá, žiaľ, nedodržiavajú (o jazykovej a vecnej správnosti krížoviek porov. Tvrdoň, E.: Dačo o jazyku krížoviek. Kultúra slova, 6, 1972, s. 252—253).

Dobrým pomocníkom rozvoja a šírenia jazykovej kultúry, ale aj teórie literatúry, sú i hádanky. Takmer každá hádanka má podobu vtípnej básne, v ktorej sú náznak a výsledok [jadro] vytlačené výraznejším písmom. Vari polovica umelých hádaniek využíva modifikačnú pestrosť slovenskej sémantiky, lexiky, syntaxe a predovšetkým morfológie. Hádankári poznajú pádovky, citoslovky, predponovky, príponovky, zlúčenky, dĺžňovky, ypsilonovky, záhadné nápisy, miestenky, farbienky, rozkazky, prídavenky, mocnenky, súhlasky, časovačky atď. (porov. Horecký, J.: O hádankárskej terminológii. Slovenské odborné názvoslovie, 7, 1959, s. 29—31; Sabol, J.: K pomenovaniu hádaniek v Slovníku slovenského jazyka. Slovenská reč, 29, 1964, s. 88—89). Bohaté zastúpenie majú aj prešmyčky a ráčiky, ktoré sa dajú použiť aj pri zvukovej stavbe verša (v poézii ich napríklad u nás uplatňuje V. Turčány).

Na chválu redakcie *Lišáka* slúži aj skutočnosť, že tento časopis má osobitnú rubriku *Lišáček*, ktorá je venovaná deťom. Hádanky a krížovky v tejto rubrike sú nenárodné, podnecujúce a v každom čísle sa objaví aj širšie vysvetlenie, ako treba lúštiť a tvoriť jednotlivé druhy hádaniek. Podnetné a potrebné (a mohlo by ich byť aj viac) sú špeciálne jazykové hádanky

v rubrike *Kaleidoskop*. Napríklad v 8. čísle *Lišiaka* z r. 1979 bola uverejnená obrazová hádanka Dve utajené slabiky (s textom: Uhádnite päť trojslabičných slov, ktoré sa od seba odlišujú iba prostrednou slabikou, prvé a tretie slabiky sú rovnaké"), ktorá lúštitela núti porozmýšľať o niektorých kombinačných a slovotvorných postupoch slovenčiny.

Redakcia časopisu *Lišiak* nepochybne robí dobrú službu jazyku aj jazykovej kultúre, a to nenápadnou a nevťeravou formou, lebo so zábavou a napätím ide ruka v ruku aj poučenie — vecné i jazykové.

J. Fekete

Slovník anglických skratiek

Vedomé úsilie po stručnosti a rýchlosti vo vyjadrovaní aj snaha usporiť pri písaní na papieri miesto vedú k používaniu skrátených názvov. Orientovať sa v množstve domácich skratiek často nebýva ľahké, no orientovať sa v rozsiahlom mori skratiek britskej a americkej angličtiny aj pre tých, ktorý anglický jazyk ovládajú dobre, býva často tvrdým orieškom. Na pomoc používateľom angličtiny u nás, najmä prekladateľom, vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo užitočnú publikáciu *Anglické skratky* (Šaturová-Seppová, M.: Anglické skratky. Bratislava, SPN 1979. 207 s.).

Autorka, ako sama píše v úvode, vybrala do slovníka 4 000 najfrekvencovanejších skratiek z bežných oblastí praktického života i jednotlivých vedných odborov okrem užko špecializovaných technických skratiek a chemických symbolov. Osobitne brala zreteľ na rozlišovanie pri označovaní skratiek v britskej a americkej angličtine. Pri práci jej poslúžili slovníky tohto typu, ktoré existujú v ruskom jazyku (Bluvsťejn, V. O. — Jeršov, N. N. — Semenov, J. V.: Slovar anglijskich i amerikanskich sokraščenij. Moskva 1958) a v češtine (Cacek, K. — Krátky, M.: Slovník anglo-amerických technických skratiek. Praha, SNTL 1961) a prirodzene aj iné slovníky a pramene, ktoré uvádza v použitej literatúre.

Kým v slovenčine existujú isté základné pravidlá o písaní skratiek, ktoré vznikajú ako nové odseknutím časti slova počas písania (1. skratka sa má končiť spoluhláskou; 2. ak na mieste, kde sa má slovo odseknuť, je viac spoluhlások, treba ich zahrnúť do skratky; 3. ak ide o zložené slovo, vypíše sa jeho prvá časť celá a z druhej časti aspoň iniciálová spoluhláska alebo skupina spoluhlások; 4. za skratkami sa píše bodka), v angličtine niet jednotných pravidiel o písaní skratiek. Píšu sa raz s veľkým, inokedy s malým začiatočným písmenom, s bodkou aj bez nej. Zväčša platí zásada, že sa anglické skratky píšu s bodkou, americké bez bodky. Autorka sa pridržala zásady frekvencovanosti, teda toho, ktoré formy sa najčastejšie vyskytujú v anglických slovníkoch a v britskej dennej tlači.

Skratky sa v slovníku uvádzajú v prísnom abecednom poriadku, najprv skratky s malými, potom s veľkými písmenami, najprv bez bodiek, potom s bodkami. Každá skratka je vytlačená polotučne, po nej rovnako polotučne vytlačené nasleduje jej rozpísané znenie. Za tým sa kurzívou uvádza vysvetlivka odkazujúca na pôvod, prípadne na odbornú oblasť, v ktorej sa

skratka používa. Údaje osvetľujúce podrobnejšie kontext skratky sú vytlačené kurzívou za slovenským ekvivalentom. Jednotlivé významy viacznačných skratiek sú odlíšené arabskými číslicami, za ktorými nasleduje ich príslušné znenie v angličtine a slovenský ekvivalent. Na ilustráciu uvádzame aspoň jedno heslo: **R. P. 1 Received Pronunciation** *lingv.* všeobecne prijatá výslovnosť **2 Reformed Presbyterian** *cirk.* reformovaný presbyterián **3 reply paid** *pošt.* odpoveď zaplatená dopredu (lepšie by bolo *vopred*) **4 reprint** nové nezmenené vydanie; pretlač **5 retail price** maloobchodná cena.

Ako z uvedeného spracovania vidieť, fonetický prepis sa za jednotlivými skratkami neuvádza, lebo sa predpokladá, že používatelia tohto slovníka ovládajú základné gramatické učivo v takom rozsahu, že poznajú aj pravidlá anglickej výslovnosti.

Slovník dopĺňa osobitná kapitola s názvom *Sprievodca*, v ktorej sú zhrnuté najdôležitejšie údaje o niektorých dôležitých angloamerických reáliách.

Celkove možno povedať, že slovník je zostavený veľmi starostlivo, no aj pri všetkej pozornosti, ktorá sa venovala jeho spracovaniu, chceli by sme upozorniť na niektoré veci v slovenskej časti slovníka, ktoré by sa pri prípadnom ďalšom vydaní mohli opraviť.

Za dosť nezvyčajné pokladáme spojenia *palcov za minútu*, *palcov za sekundu* (94), *kilometrov za hodinu* (100), *mil na galón*, *mil za hodinu* (119). Tieto genitívne spojenia by boli na mieste, keby pred nimi predchádzala základná číslovka alebo podstatné meno *počet*: *10 kilometrov za hodinu*, *počet mil za hodinu*. V postavení bez tohto údaja by základné slová uvedených názvov mali byť v nominatíve: *palce za minútu*, *kilometre za sekundu* a pod.

Ďalej by sme chceli upozorniť na potrebu rešpektovať niektoré zmeny v terminológii v súvislosti so zavedením novej medzinárodnej sústavy jednotiek (SI). Ich používanie upravuje ČSN 011300 schválená r. 1974. Podľa tejto normy sa na indexe ocitli aj niektoré veľmi zaužívané pojmy a termíny, ako napr. *konská sila* (85, 91). Konská sila prestala byť jednotkou výkonu. Podľa citovanej normy je ňou *watt* so značkou *W*. Tento údaj by bolo potrebné uviesť aspoň ako poznámku. Rovnaký osud postihol aj termín *váha*, ktorý sa v súčasnosti nahrádza termínom *hmotnosť* (128, 164, 168, 169, 186).

V spojeniach *člen-korešpondent* (40), *Medzinárodný zväz amatérov-boxerov* (87), *Ústav britských inžinierov-mechanizátorov* (88), *lord-kancelár* (102, 106), *lord-admirál* (104), *lord-strážca* (106), *metodista-protestant* (118), *oddiel dobrovoľníkov-strelcov* (159), *Škótske združenie športovcov-amatérov* (160) netreba písať spojovník. Ide v nich totiž o tzv. tesný prístavok, t. j. zhodný menný prívlastok za nadradeným podstatným menom, ktorý sa v hovorenej reči neoddeľuje prestávkou. Takisto ako sa neoddeľuje v reči, neoddeľuje sa ani pri písaní. Citované výrazy treba písať bez spojovníka, ako napr. *maliar L. Fulla*, *rieka Dunaj*, resp. *inžinier ekonóm*, *maliar reštaurátor* a iné.

Ostáva nám upozorniť ešte na niekoľko slovotvorných a morfológických nedostatkov, ktoré sme našli v recenzovanom slovníku. Anglický geografický názov *Lithuania* je *Litva*, nie *Litevsko* a príslušné adjektívum je *litovský*, nie *litevský* (104). Názov hmotnostnej (váhovej) jednotky v anglickej sústave hmotností (váh) je *unca*, nie *uncia* (134). Podstatné meno *kláves* je mužského rodu; chybné sa v slovníku uvádza *klávesa* (98). Anglické prídavné slovo *applied* v spojení s rozličnými názvami ako *science*, *linguistics*, *physics* sa

do slovenčiny prekladá ako *použitá*, resp. *aplikovaná veda*, *jazykoveda*, *fy- zika*, nie *užitá veda* [110], *užitá jazykoveda*, *užitá fyzika*. *Truckload* je ná- klad vozidla, nie voza [173]. Slovo *voz* má tu hovorový nádych. K prídavnému menu *predchádzajúci* a k príslovke *predtým* netreba uvádzať synonymá *predošlý*, *predošle* [143], lebo ustupujú z používania v súčasnej spisovnej slovenčine. Pri adjektívach *priemyselný/priemyslový* treba uprednostniť po- dobu *priemyselný*, lebo sa pri nej nemení základ slova [16, 59, 95, 96, 164]. Aj pri dvojici *molekulárny/molekulový* je v súčasnosti živšia podoba *moleku- lový* [108]. Spojenie *strojné zariadenie* [109] sa terminologizovalo ako *stro- jové zariadenie*. Slovosled treba opraviť v hesle *L. S. letter signed* [106]; správne my byť *podpísaný list*, nie naopak.

Domnievame sa, že skratky mien významných anglických spisovateľov *Stevensona* [155], *Shakespeara* [164] a gréckeho filozofa *Sokrata* [165] sa do slovníka dostali iba náhodou. Skôr by sme odporúčali doplniť slovník ešte o niekoľko bežných skratiek ako *A.B.C.* = *alphabet*; *alphabetical order*, *H. & c.* = *hot and cold* [water], *P.T.O.* = *please turn over* a i., ktoré sa uvá- dzajú napr. v slovníku A. S. Hornbyho, E. V. Gatenbyho a H. Wakefielda *The Advanced Learner's Dictionary of Current English* (Second edition. Oxford, University Press 1963).

Aj napriek uvedeným pripomienkam možno vydanie slovníka *Anglické skratky* hodnotiť ako zásluhný a priekopnícky edičný čin hodný nasledova- nia, lebo aj naše domáce slovenské a české skratky bývajú dakedy zložitou hádankou.

E. RISOVÁ

SPYTOVALI STE SA

Racionalizovať a zracionalňovať. — Otázka J. T. z Krupiny: „V Pravde z 8. VIII. 1979 je článok *Zracionalňujú automobilovú dopravu*. Pozastavujem sa nad tvarom *zracionalňujú*. Aký sémantický rozdiel je medzi výrazmi *zra- cionalňovať* a *racionalizovať*?“

Slovesá *racionalizovať* a *zracionalňovať* sú rovnoznačné, t. j. majú rovnaký význam, ktorý možno opísať formulou „robiť racionálnym“ [porov. i výklad slov *racionalizovať* a *zracionalizovať* v Slovníku slovenského jazyka III, s. 680, a V, s. 705]. Tento význam si môžeme ukázať na spojeniach *racionali- zovať výrobu*, *racionalizovať namáhavé práce*, *racionalizovať prísun mate- riálu* a pod.

Ak sme povedali, že medzi slovesami *racionalizovať* a *zracionalňovať* niet rozdielu vo význame, treba zistiť, či aj iné vlastnosti majú rovnaké, resp. ktoré znaky majú rozličné. Rozličný je predovšetkých spôsob utvorenia obidvoch slovies. Sloveso *racionalizovať* je medzinárodné slovo (internacionalizmus) majúce pôvod v latinčine. Môžeme v ňom vydeliť tzv. viazaný základ *riacional-*, ktorý sa ako samostatné slovo nevyskytuje, a príponu charakteristickú pre takéto medzinárodné slová *-izovať*. Ten istý základ, ibaže s dlhou samohláskou *á* v slabike *-nál-* nachodíme aj v slovesách *zra- cionalniť* — *zracionalňovať*. Pri utvorení tejto vidovej dvojice však pribúda

medzistupeň — prídavné meno *racionálny*, resp. jeho podoba bez príponového *-y*, t. j. *racionáln-*. K tomuto základu sa pripína jednak slovesná prípona *-z-*, jednak slovesná prípona *-iť* (v dokonavom vide) alebo *-ovať* (v nedokonavom vide). Tak vznikajú podoby *zracionálniť* a *zracionálňovať*.

Napokon treba medzi slovesami *racionalizovať* z jednej strany a *zracionálniť* — *zracionálňovať* z druhej strany vidieť značný štylistický rozdiel: kým sloveso *racionalizovať* je štylisticky bezpríznačkové a v istých sférach dorozumievacej praxe pomerne časté a zaužívané, dvojica *zracionálniť* — *zracionálňovať* patrí medzi zriedkavé vyjadrovacie prostriedky; tieto slovesá sú novotvory vyznačené štylistickým príznakom novosti (potvrďuje to i Slovník slovenského jazyka, v ktorom sa slovesá *zracionálniť* — *zracionálňovať* ešte nezachytávajú).

Ako vidieť, medzi rovnoznačnými vyjadrovacími prostriedkami môžu byť rozdiely iného rázu ako významového; v danom prípade šlo o rozdiely v tvorení slov a v štylistickej charakteristike.

J. Kačala

Bitová skupina alebo kapela? — A. T. z Bratislavy: „Na diskotéke som počul, ako diskdžokej zahlasuje obľúbenú kapelu. Možno hovoriť o beatovej skupine ako o kapele, keď sa slovo *kapela* obyčajne používa na označenie dychovej hudby?“

Od začiatku šesťdesiatych rokov sa v modernej hudbe rozšírila nová a podnes obľúbená forma tvorenia, interpretovania i reprodukovania populárnej hudby mladých v rámci hudobných skupín. Niekoľkočlenné kolektívy mladých hudobníkov vystupujúcich pod duchaplnými i menej duchaplnými názvami, ktoré hrajú vrstovníkom hudbu generačne i žánrovo im najbližšiu, získali si veľkú obľubu nielen u mladých ľudí.

Azda práve v diskusiách okolo „skupín z rebríčka“ sa vykryštalizovali pomenovania skupiny ako kvalitnej grupy, slabej kapely alebo progresívnej skupiny. Z rozhlasových relácií si možno priniesť informáciu o ambicióznom súbore, novej formácii, začínajúcom telese a pod. Takto nahrádzajú predovšetkým hudobní redaktori a diskdžokeji tradičné pomenovanie *skupina*.

Všimnime si význam, ale najmä štylistickú hodnotu pomenovaní *grupa*, *kapela*, *súbor*, *formácia*, *teleso*, ktoré sa v oblasti populárnej hudby chápu ako synonymné so slovom *skupina*.

Popri neutrálnom pomenovaní *skupina* sa zaužívalo najmä medzi mládežou slangové pomenovanie *grupa*. Napriek tomu, že sa prevzalo z anglického originálu *group*, pociťuje sa v spisovnej slovenčine ako silno príznakové. Ináč má uplatnenie predovšetkým v slangu milovníkov hudby teenagerskeho veku, ale možno ho počuť aj od diskdžokejov.

S talianskym *capella* (= zbor hudobníkov účinkujúcich v zámockých kaplnkách; pozri Malá encyklopédia hudby. Bratislava, Obzor 1969, s. 273) súvisí pomenovanie *kapela*. Bežne sa ním rozumie predovšetkým dedinská hudba alebo dychovka [dychová hudba]. V snahe po originalite toto pomenovanie preniesli používatelia jazyka aj na modernú hudobnú skupinu.

Pomenovanie bitovej skupiny ako súboru možno interpretovať pomocou analógie s umeleckým súborom, tanečným súborom (alebo umeleckou sku-

pinou, tanečnou skupinou], pomenovanie *súbor* však do istej miery vyvoláva predstavu väčšieho tvorivého alebo interpretačného kolektívu. Označovanie bitových skupín ako súborov sa vyskytuje predovšetkým pri uvádzaní hudobných a televíznych programov.

Pomenúvanie hudobnej skupiny názvom *formácia* hodnotíme ako úsilie po osviežení diskodžokejského slovníka, realizované, pravdaže, pomerne násilným spôsobom. Takýto spôsob vyjadrenia možno zaradiť do slangu.

Ako osvieženie slovníka treba hodnotiť používanie výrazu *teleso* synonymného s pomenovaním *skupina*. Toto pomenovanie je síce blízke názvom skupín interpretujúcich klasickú, vážnu hudbu, ale nemá slangovú príchut.

Pokladáme za užitočné uviesť, že špecifickým pomenovaním ako *banda* (z angl. *jazzband*) sme nevenovali pozornosť, lebo sa viažu na vyhranený žáner a ich používanie je jasné. Ustálený názov *banda* sa buď priamo spája s tradičnou cigánskou hudbou (muzikou), buď má iný, vyslovene zhoršujúci význam.

Napokon možno povedať, že využívanie výrazov synonymných s pomenovaním *hudobná skupina* je možné, treba však vedieť, ktoré patria do spisovného jazyka a ktoré do slangu, t. j. ktoré pôsobia v kultúrnom kontexte rušivo.

S. Mátejová

NAPÍSA LI STE NÁM

Priezviská Maglócky a Maglovský

Obidve priezviská pochádzajú z toho istého koreňa — no v oboch je ich koreň deformovaný. Prvé som čítal a druhé poznám podľa jeho nositeľa.

Pri priezvisku *Maglócky* sa predpokladá súvis s miestnym menom v podobe *Maglóc*. Priezvisko *Maglovský* (jeho nositeľ pochádzal z Juhoslávie) má zdanlivo zas najbližšie k srbskému *magla* (hmla). Pritom však obidve priezviská súvisia s miestnym názvom *Maglód*, niekdajšou slovenskou obcou v Peštianskej stolici. Táto obec bola ešte podľa cirkevného schematizmu Daniela Bacháta z roku 1891 [s. 145] označená *m.t.*, čo znamená magyar-tót. Viedli ju ako maďarsko-slovenskú, čo správne treba rozumieť opačne: bola slovenská a niekoľko ráz do roka boli v nej i maďarské bohoslužby.

Pôvod obidvoch priezvisk je rovnaký: pravdepodobne za veľkej migrácie Slovákov na Dolnú zem, asi v 19. storočí, sa nejaký Slovák prisťahoval z Maglódu do inej, nižšie položenej slovenskej obce. Tam mu k pôvodnému priezvisku pridali nové: *Maglóds*ky. Najprv boli obidve priezviská vedľa seba, ale postupom času sa nové natoľko vžilo, že celkom vytislo staré, a jeho nositeľ zostal jednoducho už len *Maglóds*ky. V novších generáciách, keď sa už zabudlo, odkiaľ sa prisťahoval dedo alebo pradedo, v jednej rodine sa priezvisko *Maglóds*ky začalo písať podľa výslovnosti *Maglócky* a v druhej, keďže sa prestala pociťovať súvislosť s názvom *Maglód*, zmenilo sa na *Maglovský*.

J. V. Ormis

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 14, 1980, č. 1. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v januári 1980. Povoľené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS. B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1980

Cena Kčs 3,—